

BERÉNYI ZSUZSANNA ÁGNES*

A magyar szabadkőművesség ismeretterjesztő tevékenységének bemutatása a „Fény” című lapban

A szabadkőművesség az 1723-ban, **James Anderson** által megfogalmazott „alkotmánya” szerint filozofikus, emberbaráti és haladó intézmény. Ezekből a meghatározó tulajdonságokból természetesen következik, hogy az emberszeretet nemcsak anyagi segítségben nyilvánult meg, hanem szellemi javakkal való ellátásban is. A közműveltség színvonalát kívánták emelni. A gyerekek tudását is igyekeztek szolgálni a tudományok népszerűsítésével a diákok között. Figyelmük ugyancsak kiterjedt a felnőttek tudományos képzésére. A továbbiakban néhány fontosabb intézményt, a tudományok népszerűsítésének sajátos területeit mutatom be.

A SZABADKŐMŰVESEK NÉPOKTATÓ TEVÉKENYSÉGE

1869-ben alakult meg a „*Pesti Népoktatási Kör*”. A felhívás már 1868. szeptember 30-án megjelent **Türr István** kezdeményezésére. Türr István volt az elnök, a pesti „*Corvin Mátyás, az Igazságoshoz*” páholy alapító főmestere. Ez a páholy egyébként a középosztály gondjaival különösképpen alaposan foglalkozott, és a szegények ügyeit is felkarolta. „Csavargók foglalkoztatására” műhelyeket rendeztek be. Tehát a társadalom egészére ki akarták terjeszteni nemes munkásságukat. A „Corvin” páholy alapítói közt főleg a 48–49-es forradalom és szabadságharc résztvevőit, vezetőit találjuk meg. Mozgalmuk hamarosan országossá vált. Türr István örökös elnök, **Rakovszky István** (később nagymesterré választották) elnök, **Helpy Ignác** alelnök lett.

A Pesti Népoktatási Kört Pest városa és a Vallás- és Közoktatási Minisztérium támogatásával tudták megindítani. Az előadók között a tudományos élet és a szabadkőművesség legkiválóbbjai voltak. Legnagyobb gondot – akárcsak a mai tudománynépszerűsítés alkalmából – a hallgatóság összegyűjtése jelentette. Előítéletek ellen kellett hadakozniuk, és – amikor azok egy része sem akart bekapcsolódni az ismeretszerzésnek ebbe a kínálózó lehetőségébe, akik az értelmiséghez számították magukat – szinte leküzdhetetlen nehézséget jelentett azoknak a bevonása, akik írni-olvasni sem tudtak.

Mindennek ellenére szép sikert értek el. Egy év alatt 414 hallgatóval növekedett a tanulók létszáma. A felnőttoktatásba 4174 felnőtt: 2009 férfi és 2165 nő íratkozott be. Hetenként háromszor két-két óra elemi oktatást adott a Kör. Népszerű előadásokat is rendeztek a hallgatóság részére,

* 1072 Budapest, Király utca 27.

ingyen kaptak könyveket, sőt még jutalmakat is osztottak a tanfolyamot sikeresen elvégző hallgatóknak. Az oktatást a belvárosi Czukor utcai városi tanodában tartották. **Róser Miklós** kereskedésében férfiak, a lipótvárosi Váczi úti népiskolában nők és férfiak is, a Terézvárosban a Templom téri, a Hajós utcai és a Városligeti iskolában vegyesen nők és férfiak nyertek képzést. A Józsefvárosban a Stáció utcai városi és a Kerepesi úti evangélikus tót iskolában is vegyesen fordultak elő a nők és a férfiak. A Ferencvárosban ugyancsak a Templom téri és a református egyház iskolaépületében tanultak a felnőtt diákok. A városi dologházban is folyt oktatás.

Még 1890-ben is működött a Kör. Egy aláírási felhívásból kitűnik, hogy 21 magyar nyelvi tanfolyamot indítottak. Ezek között voltak nem magyar anyanyelvű hallgatók számára szólók, de magyar nyelvhelyességet és – írni-olvasni nem tudók számára – alapvető ismereteket közlők is.

A belső terjesztésű szabadkőműves lap, a Kelet beszámolót közölte a Kör működéséről, megemlítve, hogy a szabadkőművesek hathatós támogatásával jött létre és működött ez a nemes intézmény. A Vasárnapi Újság képes beszámolót közölt 1897-ben a Népoktatási Kör működéséről, a 25. évforduló kapcsán.

Később a legradikálisabb „Martinovics” páholy tartotta fenn a Kört, és döntő többségében tagjaik előadásaival működött a *Társadalomtudományi Társaság Szabad Iskolája* (TTSZI).

1907-ben a következő körlevelet küldték valamennyi páholy részére:

„A múlt héten bizalmas baráti meghívásra különböző fővárosi páholyokból összegyűlt 42–45 testvérünkkel egy páholyközi állandó akció tervezetében állapotunk meg, amelynek céljául azt tűztük ki, hogy a szövetség kebelében izoláltan és – fájdalom – nagyrészt meddően lappangó modern, radikális, progresszív törekvéseket egyesítvén, a Társadalomtudományi Társaságnak, a Szabad Iskolának és a Huszadik Századnak lüktető elevenségű és teljesen azonos irányú működésével: mindez intézmények kölcsönös és állandó támogatását biztosítsuk. – E kölcsönöségtől reméljük egyfelől azt, hogy szövetségünk kebelébe bevisszük a fent tervezett profán intézmények kulturális nemes kvalitásait s viszont másfelől azt várjuk, hogy a modern műveltség nagy kérdéseiben rokon gondolkozású testvérek a szóban forgó profán intézményeket erkölcsi és anyagi támogatásukban fogják részesíteni... Különösen fontosnak és alkalomszerűnek látta az elől említett páholyközi értekezlet a tervezett összeműködést szomorú közállapotaink közepette éppen most, amikor a Magyar Társadalomtudományi Egyesület a tendenciózus áltudományosságnak és az elasztikus frázisoknak bő köpönyegébe burkolva nemcsak hogy egyesíti magában a magyar tudományos és politikai közéletnek összes reakciós elemeit, hanem ezen felül tervszerű agitációval igyekszik szövetségünk kebelében is proselitákat szerezni és támogatásokat biztosítani olyan törekvések számára, amelyek a szövetség alkotmányos életprogramjával homlokegyenest ellenkeznek. – Mi e törekvésekkel szemben állandó és figyelmes képviselőt akarunk szerezni a modern kultúra számára a szövetség kebelében és viszont a többször említett profán intézményekben a szövetség kebelében kulturális és szociálpolitikai programja részére kívánunk egy-egy tette képes és kézséges profán expositurát biztosítani.

E kettős célhoz kérjük, érdemes Főmester Testvér, törvényes és tökéletes páholyodnak, továbbá páholybeli szeretett Testvéreidnek szíves támogatását, amelynek részletesebb megbeszélése céljából legközelebbi munkátokat f. 1907. dec. 3. napján néhány társunk meg fogja látogatni.” Az aláírók a következők: **dr. Harkányi Ede, Vámos Henrik, dr. Madzsar József, Vágó József, Szalay Károly, Veigelsberg Hugó, Marschan Géza, Zigány Zoltán, Jászi Oszkár.**

„Hálás köszönettel emlékeztetünk meg arról a hathatós anyagi és erkölcsi támogatásról, amelyben iskolánkat a szövetségnek egyes páholyai és testvérei részesíteni szívesek voltak: szóban forgó jelentésünket és munkaprogramunkat azzal a bizalmas kéréssel vagyunk bátrak nagybecsű figyelmetekbe ajánlani, hogy iskolánkat, amely e szegény elmaradt országban egy széles néprétegre kiterjedő, magas színvonalú, intenzív, modern kultúrát iparkodik teremteni, e programszerű törekvésében továbbra is kegyeskedjete támogatni.

A már megajánlott esedékes adományok és alapítványok beküldését, valamint a jószívűségnek és bölcsességnek egyaránt megfelelő okos bőkezűségtől új adományokat kérve vagyunk hív testvéri szeretettel:

Az e.:sz.:sz.:”

Ennek a páholyokhoz eljuttatott kérelemnek Jászi Oszkár és Zigány Zoltán volt az aláírója. Akkor Jászi még a „Demokrácia”, Zigány pedig a „Hungária” páholy tagja volt. A levél az 1906–1907-es tanévre vonatkozott. A „Martinovics” páholy 1908-ban alakult meg.

1912-ben a TTSZI fennállásának tizenharmadik évében a következő körlevelet intézték a páholyokhoz:

„Úgy hisszük, felesleges, hogy bővebben kifejtsük azokat az érdekeket, melyeket a Szabad Iskola szerzett a szabadtanítás terén. A munkásság, a diákság, a polgárság ezreivel ismertetik meg népszerű, élvezetes formában a társadalmi tudományok s a velük összefüggő természettudományok problémáit és igazságait. Ezekben keltett fel a tudományos kérdések iránt való érdeklődést s bárha a Szabad Iskola is egy csomó rokon célú szabadoktatási intézménynek adott életet: előadásai iránt a közönség érdeklődése nem fogy, hanem nőttön nő.

A Szabad Iskola egész évi budget-je nem tesz ki többet évi 5–6000 koronánál. Mivel a főleg munkásokból s diákokból álló hallgatóság tandíja (félévi 1 kor.) rendkívül csekély, a Szabad Iskola saját anyagi erejéből nem tudja magát fenntartani. Az, hogy benne a progresszív tudományos világnézet képviselői is szóhoz jutnak, elzárja előle a legtöbb értéktelen szabadoktatási intézmény számára bőven folyó közhatósági szubvenciók zsilipjeit. Ez a körülmény kényszeríti az Iskola vezetőségét arra, hogy a progresszív irányú társadalomhoz, elsősorban a szabadkőművességhez forduljon anyagi támogatásért. Tisztára tudományos ismeretek népszerű terjesztésénél alig szolgálja valami jobban a társadalmi haladás ügyét s – a felekezeti érdekektől mentes szabadoktatásnál – úgy hisszük – alig méltóbb valamely intézmény a szabadkőművesség támogatására.” Ágoston Péter elnök és Jászi Oszkár igazgató írta alá ezt a körlevelet.

A felhívás eredményes volt. Példaképpen idézzük az 1917-es évi kimutatást a páholyok adományairól:

Archimedes páholy 500 K, Budapest p. 50 K, Comenius p. 1900 K, Demokratia p. 100 K, Eötvös p. 100 K, Humboldt p. 100 K, Könyves Kálmán p. 300 K, Martinovics p. 200 K, Március p. 200 K, Minerva p. 50 K, Petőfi p. 100 K, Progressio p. 50 K, Prometheus p. 100 K, Reform p. 50 K.

Az Iskolát működtető igazgatótanácsba a páholyok egy-egy küldöttet választottak. 1912-től az Anker-köz 4. II. emeletén működött a központjuk. A tanítás többek között a VII. Wesselényi utca 12. szám alatt a félemeleten folyt. Íme egy program „*A szociológia és segédtudományai iránt érdeklődők*” számára. A beiratkozás dr. Harkányi Ede titkárnál volt a VIII. Szentkirályi utca 51. szám alatt.

Előadói között voltak a kor legjobb szakemberei, többek között **Kóhalmi Béla, Balassa József, Benedek Marcell, Czóbel Ernő, Detre László, Diner-Dénes József, Bolgár Elek, Balázs Béla, Basch Imre, Dalmady Zoltán, Dániel Arnold, Dienes Valéria, Farka Gejza, Fogarasi Béla, Fülöp Zsigmond, Glücklich Vilma, Gönczi Jenő, Halasi Béla, Harkányi Ede, Horváth Károly, Jászi Oszkár, Laczkó Géza, Láncki Jenő, Lóránt Jenő, Lukács György, Lyka Károly, Marót Károly, Móricz Miklós, Madzsar József, Marschan Géza, Náday Pál, Pikler Gyula, Rác Gyula, Rónai Zoltán, Schöpflin Aladár, Somogyi Mihály, Szabó Ervin, Szász Zoltán, Szende Pál, Székely Aladár, Varga Jenő, Ady Endre (ő Petőfiről tartott előadást), Ignotus, Kunfi Zsigmond, Wolfner Pál, Zigány Zoltán stb. Szinte kivétel nélkül szabadkőművesek. A páholyüléseken rendszeres beszámolók hangzottak el a TTSZI eredményeiről. Fontosságára jellemző, hogy a *Huszedik Század* c. folyóirat is tájékoztatásokat adott a Szabad Iskola eredményeiről.**

A Martinovics páholy jelentésében így számolt be: „*Az október 19-én tartott m.án (szertartásos páholy összejövetelen: ,munkán’) páholyunk akként határozott, hogy az életben felmerülő mindama jelenségek megfigyelésére és az ezek iránti állandó érdeklődés fenntartására, amely jelenségek progressív programunkkal összefüggésben, amelyek az általános emberi haladást előmozdítani alkalmasak és nagyon természetesen azoknak a figyelemmel kísérése, amelyeknek életcélja az imént jelzett fejlődési irányok meggátlása, egy 5 tagú bizottságot választ.*

Mint ezen kiküldött ötös bizottságnak egyik tagja, szíves engedelmetekkel és elnéző türelmetekkel pár szóval akarok megemlékezni a TTT-ről, mint olyan intézményről, amelynek gyönyörűen megszőtt programszáslájának minden szála a demokratikus haladást hirdeti.”

A TTT (Társadalomtudományi Társaság) 9 évvel korábban alakult körülbelül 130 taggal.

„*Fiatalok és utopisták voltak – mint Jászi Oszkár a Huszadik Század egyik számában írja – akik hittek az eszmék hatalmában, a fejlődési tan bizonytalan optimizmusában, az igazság erejében, a züllött, elmaradt, régi világ gyengeségében s mindenekfelett abban, hogy a földolog az ő szép, egyszerű és tiszta igazságaikra megtanítani az embereket.*”

„*A legszélesebb néprétegek érdekeinek előmozdítását óhajtják a kaszinók urainak táplálása helyett; a természettudományt kívánják a vallási babonák füstölgő oltáraitra emelni, az emberszerető, földi morált a hierarchiák megkövesült és Krisztus ellenes osztályetikája helyébe és a szűk látókörű, elmaradt, dühös és vérengző nacionalizmus romjain meg akarják alkotni a művelt népek testvéri köztársaságát.*”

K. Tv. (Kedves Testvérek) e programmal indult el a TTT kis lelkes csapata, melyben képviselve találjuk Magyarország szellemi aristokráciáját áthatva a legszentebb demokratikus érzelmektől.

Ez a kis csapat, melynek soraiban ma már ott látjuk küzdeni Pikler Gyulát, Somló Bódogot, Jászi Oszkárt, Szende Pált, Ágoston Pétert, de melynek soraiban ott találjuk egyúttal a szabadkőművesség olyan kipróbált, kérlelhetetlen, megalkuvást nem ismerő harcosait is, mint dr. Feleky, Goda, Gerő, dr. Grosz Menyhért, dr. Lessner Rudolf, dr. Messinger Simon, Pfeiffer, dr. Ráskay, Sándor Pál, dr. Székely Emil és dr. Várady Zsigmond, mondom ez a kis illusztris csapat, melynek minden egyes tagja egy-egy intellektuel, szellemi alkotó erőt képvisel, együttesen és egyenként biztosítékul szolgálnak az iránt, hogy egyrészt minden megalkuvás mellőzésével fognak harcolni a kitűzött cél eléréséig, a demokratikus Magyarország kiépítéséig, másrészt az abban helyt foglaló nagyszámú és pedig vezető szabadkőművesek biztosítékot nyújtanak arra nézve, hogy ez a társaság a szabadkőművesi eszméknek a profán életben is lelkes harcosa lesz mindenkoron.”

Külön munkástanfolyamokat indítottak. A matematikai előadásokat nagy számban **dr. Beke Manó** tartotta, akit a legkiválóbb algebristaként tartunk számon. Algebra tankönyve máig is használatos. Előadásainak egy részét – a kiadott műsor szerint – „csak nőknek” tartotta. Ez a női egyenjogúsítás felé lépésként értékelhető. Jelentőségét akkor értjük meg igazán, ha felidézzük azt, hogy nőket akkortájt még sok helyen be sem engedtek az iskolába tanulni.

Külön munkástanfolyamokat is szerveztek. „Az állami propagandát gátló munkásakadémiát” is létrehoztak.

Ennek a szervezetnek nagyobb városokban volt helyi tagozata. Egyike a legtevékenyebbeknek működött Szegeden, **Móra Ferenc** részvételével. A „Szeged” páholy támogatásával folytatta előadásait a Társaság.

A budapesti „Erzsébet” páholy Népakadémiát létesített. Ez a páholy egyike volt a legbékésebbeknek. A tudást akarták népszerűsíteni. Rajztanfolyamokat, könyvvitelt, magyar és angol nyelvet, valamint egyéb korszerű ismereteket tanulmányoztak a résztvevők.

Szabad Líceumot létesítettek a szabadkőművesek 1908. május 30-án. Ezen a közgyűlésen, a Váci úton mondták ki a megalakulásukat.

Wolfner Pál, a Singer és Wolfner cég társtulajdonosa, a „Demokrácia” páholy tagja számolt be rendszeresen a Szabad Líceum működéséről páholyában.

Az „Uránia” ismeretterjesztő társaság és színház ugyancsak a szabadkőművesség hathatós támogatásával, irányításával működött. Vasárnapi matinékat rendeztek délelőttönként a színházban, hangversenyeket a legkiválóbb művészek – rendszerint szabadkőművesek – részvételével.

Ennek az ismeretterjesztő egyesületnek voltak más városokban is csoportjai. Ezek közé tartozott többek között a Zilahi Református Kollégiumban – Ady iskolájában – működő Uránia kör a diákok számára. Ennek az élén **Nagy Sándor** fizikatanár állt. Ő lett később, **Kincs Gyula** halálát követően az iskola igazgatója. Egyébként ennek az iskolának a tanárai alkották a zilahi „Wesselényi” szabadkőműves kört.

Fülöp Zsigmond, a „Demokrácia” páholy tagja, egy ideig főmestere szerkesztésében jelent meg a „Darwin” kitűnő ismeretterjesztő folyóirat.

MAI MANÓ ÉS A „FÉNY” CÍMŰ LAP

Mai Manó (1855–1917) édesapja, **dr. Mai Henrik** (1809–?) orvos és filozófiai doktor volt, kollégiumi tanár, aki később másik fiával, Ignáccal antikváriumot alapított. Ez egy idő után az ismert Mai Henrik és Fia Könyvkiadóvá fejlődött. Ők adták ki a legtöbb magyar pszichiátriai könyvet.

A jövedelem azonban nem volt sok, ezért Mai Manónak édesanyja halála után ki kellett maradnia az iskolából. 14 éves korában az Andrássy úton lévő fényképész üzletbe ment **Kalmár Péter** fényképészhez inasnak. Később tanulmányait **Borsos Józsefnél**, majd **Koller Károlynál** folytatta. Borsos festőből lett fényképész. Koller is neves mester volt. Mai két esztendőt töltött Grázban, **Leopold Bude** stúdiójában, befejezte középiskolai tanulmányait és leérettségizett.

Miután visszatért Budapestre, Koller tanár műtermében segéd lett a Harmincad utcában. 1898-tól független fényképészként dolgozott. Később **Békei** fényképész özvegyével társult, és a Vilmos császár út és Andrássy út sarkán Mai és Társa néven műtermet nyitott. Ez már 1885-ben 3-4 segéddel működött, egyikük **Kozmann Gusztáv** volt, aki később független fényképész mester lett.

Kezdetben a felsőbb középosztály műteremképeit készítették és némely riportképet egyes újságok részére. 1894-ben **Kossuth Lajos** temetéséről, aztán **Kossuth Ferencről** és 1900-ban **Bartók Béláról** készítettek fényképet.

Mai alapította meg a „Fényképész Ifjak Önképző és Segély Egyletét” és kezdeményezte a *Magyar Fényképészek Országos Szövetsége* megalakítását. 1896-ban a *Fényképészek Asztaltársasága* elnökévé választották. Ez megtiszteltetés és elismerés volt a kartársai: **Klősz György**, **Erdélyi Mór**, **Divald Károly**, **Weinwurm Antal**, **Goszleth István**, **Strelisky Sándor**, **Uher Ödön** és **Kozmata Ferenc** részéről.

Mai beutazta Európát. Elkerült Németországba, Olaszországba és Franciaországba. Elméleti képzése is kitűnő volt. Számos kitüntetést kapott, többek között a bécsi Fotó Társaságtól, Székesfehérvárott és Triesztben. 1885-ben a Nemzeti Kiállításon gyermekképei nagy sikert arattak. 1896-ban a Millenniumi Kiállítás bírálóbizottságának tagja volt. Királyi elismerést kapott és nemzeti aranyérmét nyert. 1900-ban a párizsi világkiállításon is aranyérmét kapott. 12 kiállításon vett részt, köztük a brüsszelin, a madridin stb. 1890-ben Temesvárott, 1893-ban Brüsszelben volt a bírálóbizottság tagja.

1892-ben Mai Manó és felesége, **Rothauser Etelka** a Nagymező utca 20-ban kétemeletes épületet vásárolt. Hivatalos engedélyt kapott arra, hogy négyemeletes új műtermet és lakást építsen. A fővárosban hasonlóan nagy stúdió csak három másik volt: **Simonyi Antalé** (később Kozmata Ferenc néven), **Streliskyé** és **Koller Károlyé**.

Mai megalapította és szerkesztette a „Fény” című lapot 1906–1918-ig. Ez **Kincses Károly** szerint a legkitűnőbb fényképezési lap máig is. Havonta jelent meg. A fényképezés legújabb találmányait ismertette, és tanácsokat adott a jó minőségű képek elkészítéséhez. A Magyar Fényképészek Országos Szövetsége adta ki. A tervek szerint havonta jelent meg.

Az első szám címlapján ennek a szövetségnek a monogramja olvasható napraforgók és egy fényvel kísérletező személy kíséretében.

A főszerkesztő Mai Manó, társszerkesztők **Zitkovszky Béla** és **Lőwinger Mór**. A szerkesztőség Mai Manó műtermében, a Budapest, Nagymező u. 20-ban működött, a kiadó **Erdélyi Mór** Újvilág u. 2. számú műterme lett.

A lapban több rovat volt. Általános tárgyú cikk a fényképekről. A Magyar Fényképészek Országos Szövetségéről ismertetés. Új fényképezési eljárások. Ipari alkalmazások. Kiállítások. Egyesületi híradó. Üzenetek. Apróhirdetések. Nagyobb hirdetések.

A fényképezést tágabban értelmezi a lap: mozifelvételekre is kiterjed az érdeklődése. Például a Pathé gép újdonságként nyert bemutatást a lapban. A teleobjektív is újdonságnak számított. Képeken szemlélteti a lap ennek alkalmazását, és tanácsokat ad hozzá.

Feltűnően szerényen nyilatkozott Mai Manó erről a lapról. „Az első számmal tanulnunk kellett, és teljes igyekezettel oda törekszünk majd a jövőben, hogy a hibákat elkerülve, ezután tökéleteset nyújtsunk.”

A lap szép volt, jól válogatott cikkeiben arányosan közölt elméleti és gyakorlati cikkeket. Öt éven át volt Mai Manó a főszerkesztő. 1911-től betegsége miatt átadta a főszerkesztői tisztséget **Hoffmann Viktornak**. Ekkor alakult ki az eseményfényképezés, vagyis a fotóriporterek szakmája. A festői fényképezés kezdetei lehetővé tették a fényképezés önálló művészetté alakulását. A tudományos fényképezés, illusztrálás, sokszorosítás is kifejlődött.

Mai Manó 1917-ben halt meg. Ekkor a román megszállás miatt ide érkezett **Weisz Hugó** Aradról beköltözött a házba. Neki is fényűző műterme volt. Cége őrizte az előd nevét: Weisz Hugó, Mai és Tsa utóda elnevezéssel. 1931. július 20-áig működött.

Ma a Fotóművészek Szövetsége működik ebben a gyönyörűen rendbe hozott műemlék épületben.

JEGYZETEK ÉS IRODALOM

Berényi Zsuzsanna Ágnes: A „Corvin Mátyás” páholy. Magyar Nemzet 1990. december 17. Melléklet 3. oldal.

Berényi Zsuzsanna Ágnes: Móra Ferenc testvér (Kéziratban).

Berényi Zsuzsanna Ágnes: A zilahi „Wesselényi” szabadkőműves kör története, Acta 2001. Csiky Székely Múzeum 327–347. oldal.

„Az előttünk szent számokban” belső használatú rövidítése: e.:sz.:sz.:

Berényi Zsuzsanna Ágnes: Páholyneveink 1991-ig és Páholyneveink 2000-ig. Az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névutató Munkaközösségének kiadása. Magyar Névtani dolgozatok 114.

Kincses Károly: Mai Manó műteremház.

Kincses Károly–Nádas Péter: Mai Manó fotográfiái Ab OVO 2003.

Berényi Zsuzsanna Ágnes: A szabadkőművesség kézikönyve. Heraldika, 2001.